

van illustratiemateriaal voorzien. Wat benadering en vormgeving betreft heeft het kennelijk niet aan inventiviteit en financiële middelen ontbroken.

Daarom is het jammer dat het aan de afwerking schort. Blijkbaar is het boek met grote haast in elkaar gezet. Ook al zijn de resultaten van dit onderzoek 'voorlopig', dan is dat toch geen excuus een tekst te leveren die vol zit met druk-, stijl- en taalfouten.

Toch bevat dit werk een interessant overzicht van de geschiedenis van de Oostelijke eilanden. Wel is duidelijk dat het hier een eerste aanzet betreft. Een poging tot een synthese van de gegevens uit de verschillende artikelen ontbreekt, evenals een conclusie. Het is te hopen dat binnen afzienbare tijd de definitieve onderzoeksresultaten zullen verschijnen.

P. C. van Royen

M. M. G. Fase, e.a., ed., *Het Nederlandse bankbiljet in zijn verscheidenheid* (Monetaire monografieën VI; Amsterdam: De Nederlandsche Bank, Deventer: Kluwer, 1986, 226 blz., f35,-, ISBN 90 267 1124 7).

De Nederlandse geldhoeveelheid bestaat momenteel voor ongeveer 65% uit onstoffelijk, giraal geld. Dit zijn de direct opeisbare tegoeden bij banken als ABN, AMRO, NMB, RABO en de Postbank. De overige 35% wordt gevormd door het stoffelijke, chartale geld: munten en bankbiljetten. De bankbiljetten in ons land zijn er in coupures van 1000, 250, 100, 50, 25, 10 en 5 gulden. Er zijn ongeveer 350 miljoen van die veelkleurige stukjes papier in omloop, met een gezamenlijke waarde van rond de dertig miljard gulden. Bij onze dagelijkse betalingen maken we regelmatig van bankbiljetten gebruik, zonder stil te staan bij de vele vragen die ze zouden kunnen oproepen. Zoals: - waarom accepteer ik van een willekeurig vreemde dame of heer een biljet van 100 gulden als zij of hij mijn tweedehands fiets koopt? - en omgekeerd: hoe komt het dat een winkel mijn f100,- zonder meer als betaalmiddel accepteert? - kan ik met mijn biljet van f250,- naar De Nederlandsche Bank (DNB) in Amsterdam gaan, teneinde aldaar de tegenwaarde in goud af te halen? - stel dat ik toen het zomer was vijf biljetten van f1000,- in de aslade van mijn potkacheltje heb weggeborgen en dat ik vergat ze te verwijderen toen ik het kacheltje weer ging stoken. Kan ik met de verkoolde restanten naar de Bank gaan en mijn f5000,- terugkrijgen?

Een aantal praktische vragen van de kant van de gebruiker. Maar er zijn nog meer aspecten aan bankbiljetten, die de moeite van het bestuderen waard zijn. Zo wordt in het voorliggende boek stilgestaan bij achtereenvolgens: de geschiedenis van het Nederlandse bankbiljet (P. W. Klein); het bankbiljet in macro-economisch perspectief (M. M. G. Fase); juridische aspecten (A. Heijder en A. G. Lubbers); de techniek van het maken van bankbiljetten (J. Ritter); de distributie van bankbiljetten (J. R. Steinhäuser); de iconografie en de esthetiek ervan (J. Bolten); economisch-psychologische aspecten van bankbiljetten en geld (G. M. van Veldhoven); de optimale coupure opbouw (J. S. Cramer) en tenslotte de toekomst van het Nederlandse bankbiljet (M. M. G. Fase). Een kleine greep, die er wellicht toe kan leiden uw belangstelling voor het boek te wekken.

Bij Klein kunnen we onder meer lezen dat papiergeld al voor het begin van onze jaartelling in omloop schijnt te zijn geweest. Maar het heuse bankbiljet, luidende in ronde vaste bedragen schijnt pas in de late middeleeuwen in China te zijn ontstaan. In Europa bracht in 1661 de Zweedse Rijksbank als eerste bankbiljetten in omloop als reactie op grote techni-

sehe moeilijkheden in het betalingsverkeer. Nederland behoort niet tot de rij der pioniers omdat hier juist een effectief giraal betalingsverkeer bestond via de in 1609 opgerichte Amsterdamse Wisselbank. Pas bij de inval van de Fransen in 1795 ontstond een acuut tekort aan gereed geld en werd de noodzaak geboren bankbiljetten uit te geven. Bijna anderhalve eeuw later zien we hoe in de tweede wereldoorlog DNB onder de nationaal-socialist Rost van Tonningen de bankbiljettenomloop in vijf jaar verviervoudigt, terwijl de metaaldekking terugloopt van 82 naar 15%. De huidige wetgeving (de Bankwet van 1948) scheidt bepaalde waarborgen om te voorkomen dat DNB een willoos werktuig van de regering is. De minister van financiën kan de Bank bindende aanwijzingen opleggen, gehoord de Bankraad. Tot dusver is van die bevoegdheid geen gebruik gemaakt. Ja, de vorige president, J. Zijlstra, heeft zelfs eens laten weten dat hij zou opstappen als hij een dergelijke aanwijzing zou krijgen.

Heijder en Lubbers stellen vast dat diegene die zich verdiept in de juridische aspecten van het bankbiljet een uitgestrekt en geaccidenteerd terrein betreedt, waarop de jurist nog heel wat kennis kan sprokkelen. Ze gaan onder andere in op de wijze waarop DNB strafrechtelijk haar auteursrecht op de bankbiljetten handhaaft. Voor 24 augustus 1982 werd alle gebruik bij publicitaire acties zoveel mogelijk tegengegaan. Na die datum zijn richtlijnen gepubliceerd: toegestaan is een uitvoering eenzijdig bedrukt, vergroot dan wel verkleind, zwart-wit met maximaal 1 steunkleur (niet de kleur van het betreffende biljet). Ook over het in omloop brengen van vervalste bankbiljetten kan men in deze bijdrage veel interessants lezen.

In de bijdrage van Ritter staan wat dit laatste betreft ontmoedigende details over de buitengewoon ingewikkelde techniek van het vervaardigen van bankbiljetten. Echtheidskenmerken die al in het onbedrukte papier zijn opgenomen (watermerk, veiligheidsdraad, fluorescerende vezels) en niet te evenaren druktechnieken zijn de strijdmiddelen tegen de namaker. Vanzelfsprekend laat de Bank ons hier niet al te diep in zijn keuken kijken.

De logistiek van de distributie van die 350 miljoen stukjes papier, die ieder een aantal malen per jaar bij DNB terugkeren, krijgt aandacht in de bijdrage van Steinhauser. Per dag komen er ongeveer 3 miljoen bankbiljetten bij het hoofdkantoor binnen. Machinaal worden de echtheid en de kwaliteit gecontroleerd. Variërend van 40% voor het f5 biljet tot 90% voor het f1000 biljet keert het weer in de circulatie terug. De gemiddelde levensduur bedraagt anderhalfjaar.

Een wezenlijke vraag voor de bankbiljettendistributeur is: hoe moet ik mijn assortiment inrichten; wat is de optimale coupure opbouw? Als je efficiënte betaling definieert als een betaling waarbij een minimaal aantal munten en biljetten is betrokken, op hoeveel verschillende manieren kun je dan f16,65 efficiënt betalen? Cramer ontwikkelt een model waarmee de behoefte aan de verschillende coupures bij contante betaling kan worden beschreven.

In het slotartikel besteedt Fase aandacht aan de gevolgen die de opkomst van een 'cashless society' zou kunnen hebben voor het bankbiljet en het overige chartale geld. 'Cashless' zal volgens hem, ondanks elektronische betaalmachines en 'smart cards', onze maatschappij niet worden. Wel mag worden vermoed dat het percentage dat het chartale geld uitmaakt van ons bruto nationaal product (de chartaal geld quote), zal dalen van 7 naar ongeveer 3, op welk niveau het zich zal stabiliseren.

Een zeer lezenswaardige serie opstellen over een dagelijks gebruiksvoorwerp dat voor de niet ingewijde tal van onvermoede kanten heeft.

R. Schöndorff

A. J. J. Mekking, *De Sint-Servaaskerk te Maastricht. Bijdragen tot de kennis van de symboliek en de geschiedenis van de bouwdelen en de (bouw)sculptuur tot 1200* (Dissertatie VU Amsterdam 1986, Clavis kunsthistorische monografieën II; Zutphen: De Walburg Pers, Utrecht: Clavis, 1986, 390 blz., f49,50, ISBN 90 6011 339 X).

Deze lijvige studie, waarop schrijver in juni 1986 aan de VU in Amsterdam is gepromoveerd, is nog maar een voorlopige afsluiting en tevens de samenvatting van een jarenlang onderzoek naar de bouwgeschiedenis van de St.-Servaas in Maastricht, waarvan de resultaten in meer uitgebreide vorm in de *Publications de la société historique et archéologie dans le Limbourg*, CXV (1979), CXVI-CXVII (1980-1981) en CXDC (1983) en in de bundel voor de Maastrichtse stadarchivaris H. H. E. Wouters, *Campus Liber* (1982), werden gepubliceerd. In deze dissertatie zijn de descriptieve gedeelten terecht en is een historisch overzicht (CXV, 133-193) ten onrechte weggelaten; uitsluitend die hoofdstukken, die de symbolische betekenis van het gebouw en van delen daarvan betreffen, zijn hier met geringe wijzigingen en zonder rekening te houden met later verschenen literatuur (zoals de dissertatie van C. A. A. Linssen, *Historische opstellen over Lotharingen en Maastricht in de middeleeuwen* (Assen-Maastricht, 1985) herdrukt. Zij worden voorafgegaan door een inleiding en een eerste hoofdstuk 'de symbolische betekenis van het gebouw; overzicht en classificatie van de betekenisaspecten', een uiteenzetting van de methodologische uitgangspunten voor de duiding van de symbolische betekenis van bepaalde bouwonderdelen, -vormen of -schema's. Het is te betreuren, dat de auteur er niet toe is overgegaan passages die in het licht van nieuw onderzoek aanpassing vereisten te herschrijven, zodat het boek niet tot een eenheid is gesmeed (19).

De auteur tracht aan te tonen, dat de verschillende bouwdelen van de St.-Servaas gedurende haar lange bouwperiode steeds de symbolische belichaming zijn geweest van de wisselende politieke positie, die de kerk en met name haar bouwheer, de proost van het kapittel, innam in het krachtenspel van het Heilige Roomse Rijk. Daarbij spelen het feit, dat St. Servaas, de vierde-eeuwse bisschop van Maastricht, in zijn kerk was begraven en de sedert de elfde eeuw gepropageerde opvatting, dat Karel de Grote een bijzondere verering voor deze heilige koesterde, een grote rol: als grafkerk van één der huisheiligen van de Karolingers kon de St.-Servaaskerk zich als een vrije Rijkskerk legitimeren. Aan de opdrachtgever bouwheer schrijft Mekking de bewuste keuze toe voor bepaalde — meestal aan andere kerken met een duidelijke politieke status ontleende — bouwschema's om die te gebruiken ter legitimatie of als manifestatie van zijn politieke stellingname in de ideologische strijd binnen het Rijk. Mekking's beschouwingwijze, naar het voorbeeld van de Duitse kunsthistoricus G. Bandmann, wiens *Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger* in 1951 verscheen, levert hoogst boeiende en intrigerende lectuur op, maar leidt tevens tot een reeks aanvechtbare — of beter niet bewijsbare — speculaties. De ene hypothese stapelt zich op de andere, zodat zij elkaar slechts schijnbaar versterken. Voor bepaalde bouwschema's worden zoveel verklaringen opengelaten, dat in feite niets wordt verklaard. Het gebruik van de absis met aan weerszijden daarvan monumentale portalen bijvoorbeeld kan dienen om de verbondenheid met de keizerlijke macht te manifesteren (115), maar ook geïnterpreteerd worden in het kader van de rivaliteit tussen twee aartsbisschoppelijke kerken (Keulen en Trier, 227). En dan geeft de auteur nog vijf motieven waarom dit schema is toegepast. Door de totale afwezigheid van de mogelijkheid om bepaalde veronderstellingen te toetsen aan schriftelijke bronnen, is er voor schrijver geen reden de draagwijdte van zijn hypotheses een